



# Školní vzdělávání ve Francii

Vít Šťastný

Zuzana Svobodová

Jean-Yves Rochex

KAROLINUM

# Školní vzdělávání ve Francii

Vít Šťastný  
Zuzana Svobodová  
Jean-Yves Rochex

---

Recenzovali: doc. PhDr. Vladimír Jůva, CSc.  
prof. PhDr. Stanislav Štech, CSc.  
doc. PhDr. Miroslava Váňová, CSc.

Lektorovali: PhDr. David Greger, Ph.D.  
prof. PhDr. Eliška Walterová, CSc.

Vydala Univerzita Karlova  
Nakladatelství Karolinum  
Redakce Vendula Kadlečková  
Grafická úprava Jan Šerých  
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum  
Vydání první

© Univerzita Karlova, 2017  
© Vít Šťastný, Zuzana Svobodová, Jean-Yves Rochex, 2017

ISBN 978-80-246-3637-5  
ISBN 978-80-246-3651-1 (pdf)



Univerzita Karlova  
Nakladatelství Karolinum 2017

[www.karolinum.cz](http://www.karolinum.cz)  
[ebooks@karolinum.cz](mailto:ebooks@karolinum.cz)



# Obsah

Předmluva	9
Metodologie případové studie	12
<b>1. Francie – několik pohledů na zemi</b>	<b>15</b>
1.1 Správní členění	15
1.2 Politický systém, legislativa, exekutiva	16
1.3 Historický vývoj a okolnosti, které formovaly vzdělávací systém	18
1.4 Ekonomika	25
1.5 Zeměpisná charakteristika	26
1.6 Obyvatelstvo, rodina, mládež	27
1.7 Náboženství	29
1.8 Věda a kultura	31
<b>2. Vzdělávací politika</b>	<b>35</b>
2.1 Instituce vzdělávací politiky	35
2.1.1 Státní správa	36
2.1.2 Municipality a další územněsprávní celky	41
2.2 Zákony a další základní směrnice týkající se vzdělávání	43
2.3 Principy a cíle vzdělávací politiky	45
2.4 Francouzské školní vzdělávání z pohledu OECD	48
<b>3. Vzdělávací systém Francie</b>	<b>51</b>
3.1 Povinná školní docházka	52
3.2 Laičité	53
3.3 Soukromé školy	56
3.4 Domácí vyučování	60
3.5 Alternativní školství	62
3.6 Reformy na počátku 21. století	65
3.7 Struktura vzdělávacího systému	67
3.7.1 Primární vzdělávání (ISCED 0–1)	68

3.7.2 Nižší sekundární vzdělávání (ISCED 2)	71
3.7.3 Vyšší sekundární vzdělávání (ISCED 3)	72
3.7.4 Přejechy mezi vzdělávacími stupni	76
3.8 Orgány a instituce školy	80
3.9 Prázdniny a harmonogram školního roku	82
<b>4. Profese učitele</b>	<b>85</b>
4.1 Učitelé	85
4.1.1 Cesta k pedagogické kvalifikaci	86
4.1.2 Státní konkurzy	87
4.1.3 Začínající učitel	88
4.1.4 Další vzdělávání pedagogických pracovníků	89
4.1.5 Přímá pedagogická činnost	89
4.1.6 Suplování	90
4.1.7 Kariérní růst	91
4.1.8 Společenské vnímání a prestiž profese učitele	92
4.2 Pozice ředitele školy	93
4.3 „Umístěnky“	94
<b>5. Kurikulum školního vzdělávání</b>	<b>98</b>
5.1 Proces tvorby kurikulárních dokumentů	98
5.2 Implementace společného základu znalostí a kompetencí	100
5.3 Vzdělávací programy pohledem rodičů a učitelů	102
5.4 Vzdělávací programy jednotlivých stupňů vzdělávání	104
5.4.1 Vzdělávací program mateřské školy	104
5.4.2 Vzdělávací program elementární školy	107
5.4.3 Vzdělávací program <i>collège</i>	109
5.4.4 Vzdělávací program středních škol	111
<b>6. Evaluace a hodnocení</b>	<b>114</b>
6.1 Hodnocení žáků a studentů	114
6.2 Povinné státem garantované zkoušky	116
6.2.1 Hodnocení na konci druhého vzdělávacího cyklu	116
6.2.2 Hodnocení na konci třetího vzdělávacího cyklu	117
6.2.3 Zkouška <i>le brevet</i>	117
6.2.4 Zkoušky po ukončení povinného vzdělávání	118
6.3 Role inspekce v hodnocení učitelů a jednotlivých škol	119
6.4 Výsledky žáků v mezinárodních výzkumech	122
6.5 Problematika školního neúspěchu	124
<b>7. Spravedlivost ve vzdělávání</b>	<b>129</b>
7.1 Prioritní vzdělávání v historickém kontextu	130

7.2	Podpůrné prostředky v prioritním vzdělávání	134
7.3	Charakteristika žáků v prioritním vzdělávání	135
7.4	Efektivita zón prioritního vzdělávání	136
7.5	Konkrétní formy pomoci (nejen) sociálně znevýhodněným žákům	137
<b>8.</b>	<b>Francie multikulturní</b>	<b>145</b>
8.1	Instituce působící v dané oblasti	146
8.2	Přípravné a podpůrné třídy	147
<b>9.</b>	<b>Jazykové vzdělávání</b>	<b>151</b>
9.1	Organizace výuky cizím jazykům	151
9.2	Evropské sekce ( <i>sections européennes</i> ) a zahraniční spolupráce	153
9.3	Problémy jazykového vzdělávání	154
9.4	Jazyky Francie a proměny vzdělávací politiky k regionálním jazykům	157
9.5	Výuka regionálních jazyků	160
<b>10.</b>	<b>Zámořská teritoria</b>	<b>163</b>
<b>11.</b>	<b>Vzdělanostní nerovnosti ve Francii: vývoj, rozpory a paradoxy</b>	<b>170</b>
11.1	Nástroje měření a vědecké a politické zaměření	171
11.2	Demokratizace nebo masifikace sekundárního vzdělávání?	174
11.3	Zvrat v genderové nerovnosti: tichá a paradoxní revoluce	182
11.4	Průchod vzdělávacím systémem a osvojené znalosti a dovednosti: protichůdný vývoj	186
11.5	Sociální a školní segregace a kontextuální efekty	188
11.6	Prioritní vzdělávání: politika umožňující snižovat vzdělanostní nerovnosti?	194
11.7	Přehled literatury	201
	Přílohy	207
	Použité zkratky	215
	Summary	218
	Literatura	223
	Rejstřík	243
	Informace o autorech	245





# Předmluva

Další kniha ze série Školní vzdělávání v zahraničí navazuje na předchozí tituly zabývající se školním vzděláváním v Německu (Ježková, von Kopp, Janík, 2008), Velké Británii (Ježková, Dvořák, Chapman, 2010), Švédsku (Ježková, Dvořák, Greger, Daun, 2011), Ruské federaci (Ježková, Walterová, Abankina, I., Abankina, T., 2013), Estonsku (Ježková, Krull, Trasbergová, 2014) a Finsku (Průcha, Kansanen, 2015). Francouzský vzdělávací systém, který v knize čtenářům přibližujeme a hlouběji analyzujeme, představuje nejen z hlediska řízení, organizace školství či historické tradice systém typově odlišný od dříve analyzovaných zemí i České republiky. V pedagogické komunitě se při zmínce o Francii nejspíše specialistům na dějiny pedagogiky vybaví jméno Jean-Jacques Rousseau, odborníkům zaměřeným na alternativní školství Célestin Freinet, sociologům vzdělávání Pierre Bourdieu a srovnávacím pedagogům Marc-Antoine Jullien de Paris. Obecně však francouzský vzdělávací systém, jeho silné či slabé stránky a další specifika nejsou v české pedagogické komunitě příliš známé a v češtině dosud vydané monografie zabývající se problematikou vzdělávání a vzdělávacím systémem ve Francii komplexně (Liškař, 1972; Cipro, 1975) jsou již staršího data. Touto knihou bychom proto rádi přispěli k větší informovanosti o francouzském vzdělávání nejen v pedagogické komunitě, ale i v širším okruhu zájemců z řad studentů pedagogických fakult či veřejnosti.

Monografie má podobnou strukturu jako dříve vydané publikace, některým specifikům francouzského školství jsme však věnovali samostatnou kapitolu (např. vzdělávání v zámořských oblastech). Po úvodní kapitole představující Francii v obecnějším kontextu se zabýváme vzdělávací politikou, strukturou vzdělávacího systému, profesí učitele, kurikulem, evaluací a hodnocením, spravedlivostí ve vzdělávání, věnujeme se dále i otázkám multikulturality a jazykovému vzdělávání. Poslední

kapitola tradičně přináší pohled zevnitř na aktuální situaci, perspektivy a výzvy, a věnuje se nadmíru aktuálnímu tématu spravedlivosti ve vzdělávání. Tato kapitola vznikala nezávisle na textech prvních dvou autorů a přináší v našem kontextu jedinečnou analýzu nerovností ve francouzském vzdělávacím systému a jejich vývoje od 2. poloviny 20. století do současnosti, kterými se francouzští sociologové výchovy i výzkumníci z jiných oborů zabývají dlouhodobě. Text jsme se snažili koncipovat převážně tematicky a fenomény vysvětlovat v kontextu a souvislostech pochopitelných pro českého čtenáře.

Monografie byla vypracována s použitím aktuální zahraniční, převážně francouzské odborné literatury a dalších informačních zdrojů. Metodologicky se tato kniha od předchozích publikací ve stejné sérii odlišuje tím, že kromě *desk research* čeští autoři sbírali data od jednotlivých aktérů vzdělávacího systému přímo v terénu během svých studijních či pracovních pobytů v zemi (blíže viz kapitola Metodologie případové studie).

Komparativní charakter knihy se projevuje jak v rovině explicitních komparací, kdy čtenáře v textu výslovně upozorňujeme na rozdíly a podobnosti českého a francouzského systému, tak v rovině implicitní. Vlček (2015) poznamenává, že výzkum určitých pedagogických jevů v jednom zahraničním státě (*single state study*) komparaci ze své podstaty mlčky implikuje, neboť autoři z jedné země vycházejí z myšlení vlastního jejich kultuře, čímž do výzkumu vnáší komparativní prvek. Čtenáři této knihy, kteří mají alespoň základní povědomí o struktuře a fungování českého vzdělávacího systému, tak v textu identifikují mnoho implicitních komparací s naším vzdělávacím systémem. Navíc je díky dodržení podobné struktury jako u předchozích knih v sérii Školní vzdělávání usnadněna možnost srovnání jednotlivých vzdělávacích systémů navzájem.

Publikace je výsledkem týmové práce. Vít Šťastný je autorem kapitol 2, 9 a 10, Zuzana Svobodová napsala kapitoly 4 a 6, kapitoly 1, 3, 5, 7 a 8 jsou společným dílem obou autorů. Pohled na vzdělávací systém „zevnitř“ zprostředkoval v závěrečné kapitole 11 Jean-Yves Rochex z Univerzity Paris 8. Tuto závěrečnou kapitolu již tradičně doplňující všechny dosud vydané publikace v edici *Školní vzdělávání v zahraničí* přeložili z francouzského originálu Vít Šťastný a Zuzana Svobodová. Celou publikaci lektoroval dr. David Greger a prof. Eliška Walterová, kterým první dva uvedení autoři děkují za cenné připomínky a poznámky k rukopisu textu, které přispěly ke zvýšení kvality této publikace, poděkování za cennou zpětnou vazbu a konstruktivní připomínky patří také recenzentům (v abecedním pořadí) docentu V. Jůvovi, profesoru S. Štechovi a docentce M. Váňové. V neposlední řadě patří velké poděkování všem

kolegyním a kolegům z Francie, kteří byli ochotní sdílet s námi své názory a zprostředkovat nám svůj pohled na francouzský vzdělávací systém.

Knihu může využít široké spektrum čtenářů od odborníků z oblasti pedagogiky, studentů, vyučujících pedagogických fakult, zástupců Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy nebo jiných představitelů státní správy po výzkumné pracovníky v oblasti vzdělávání a další zájemce.

*Vít Štátný a Žuzana Svobodová*

# Metodologie případové studie

Předkládaná monografie je případovou studií vzdělávacího systému ve Francii (*single state study*), jejím cílem je podat čtenáři komplexní pohled na francouzský vzdělávací systém prostřednictvím analýzy vzdělávací politiky, struktury vzdělávacího systému, profese učitele, kurikula, evaluace a dalších aspektů vzdělávacího systému.

Autoři text knihy opírají o rešerši, studium, interpretaci, analýzu a syntézu poznatků a informací obsažených v tematicky souvisejících a relevantních příspěvcích v odborných časopisech či monografiích, zákonech upravujících oblast vzdělávání, výzkumných zprávách, ministerských reportech a tematických evaluačních zprávách, statistikách francouzského statistického úřadu (INSEE), v ojedinělých případech také popularizujících časopiseckých nebo novinových článcích v elektronické nebo tištěné podobě. Při výběru zdrojů jsme posuzovali jejich relevanci, důvěryhodnost a aktuálnost (ve většině případů se jedná o zdroje vydané v posledních pěti letech). V případě aktuálních otázek vzdělávací politiky i praxe pak jako zdroj informací využíváme webové stránky francouzského ministerstva školství (MENESR) a jím řízených organizací. Získané informace, které čtenáři předkládáme, podrobuje me kritickému zhodnocení a snažíme se podávat v souvislostech a zasadit do celkového kontextu. Kniha se od předchozích publikací v sérii Školní vzdělávání v zahraničí metodologicky liší v tom, že kromě *desk research* byla data sbírána také přímo v terénu během výzkumné stáže v Paříži na Univerzitě Paris 8 (Z. Svobodová), roční pracovní stáže na francouzském lyceu Jeanne d'Arc-Saint Ivy a studijní cesty na ostrov Réunion (V. Štátný).

Oba čeští výzkumníci využili několik metod sběru dat. V první řadě se jednalo o zúčastněné pozorování školní výuky, práce jednotlivých pedagogických i nepedagogických pracovníků (včetně ředitele školy),

žáků a studentů přímo v terénu (elementární škola Marcela Laureta, nižší sekundární škola Collège de l'Oasis, lycea Jeanne d'Arc-Saint Ivy, Vue Belle) v rámci jednorázových i opakovaných návštěv těchto organizací. Školy se nacházely jak v metropolitní Francii v hlavním městě a regionu Bretaň, tak i v jednom z francouzských zámořských teritorií na ostrově Réunion.

Další metodou získávání dat v terénu byly hloubkové rozhovory s různými aktéry vzdělávacího systému, které se ukázaly být cenným zdrojem informací. Rozhovory probíhaly nejčastěji ve školách, na univerzitách nebo při neformálních setkáních a byly zaznamenávány na diktafon, posléze přepsány a analyzovány. Od všech respondentů jsme získali informovaný souhlas s pořízením nahrávky a jejím využitím pro účely této monografie. Text knihy je proto místy proložen a doplněn přímými výpověďmi těchto osob, abychom ilustrovali autentický pohled „zevnitř“. Jejich přehled uvádí tabulka 1.

**Tabulka 1.** Přehled provedených hloubkových rozhovorů

Aktér vzdělávacího systému	Počet rozhovorů
Učitelé lyceí	5
Učitelé základních a mateřských škol	3
Akademičtí pracovníci (výzkumníci)	1
Školní inspektoři	2
Poradci rektora akademie	1
Vysokoškolští učitelé	2
Vzdělavatelé učitelů	1
Pracovníci pedagogicko-psychologické poradny	1

Zdroj: Autoři.

Kromě francouzských odborníků z řad akademiků, edukátorů a dalších osob „z praxe“ s námi sdíleli své čerstvé zkušenosti ze svého studijního pobytu v této zemi také tři čeští středoškolští studenti, jejichž pohled čtenářům v knize rovněž zprostředkováváme. Během našeho pobytu v terénu jsme získali i řadu artefaktů – například výsledky činnosti žáků a studentů, informační brožury či letáky, pedagogickou dokumentaci, pořídili jsme (se souhlasem zainteresovaných osob) také fotografie. Tyto artefakty jsme podrobili analýze v kontextu našich dosavadních zjištění a na některých místech knihy je přetiskujeme, a užíváme tak pro funkční doplnění textu.

Kvalitu našeho výzkumu a interpretace dat jsme se snažili zajistit pomocí triangulace dat, srovnávali jsme výpovědi různých aktérů ke stejnému problému a konfrontovali je s nálezy a informacemi v odborné literatuře. Oba hlavní autoři mají vlastní přímou zkušenost s francouzským vzdělávacím systémem, ať již v roli žákyně či učitele-stážisty na soukromém lyceu. I tyto zkušenosti nám pomohly lépe pochopit kromě jiného některé historicky determinované zvláštnosti, které formovaly francouzský systém do dnešní podoby a které by se mohly nezasvěcenému pozorovateli na první pohled jevit poněkud bizarně, a v textu této knihy je tak i lépe vysvětlit. Zároveň však naše znalost terénu a osobní zkušenosti se zkoumaným vzdělávacím systémem mohou být zdrojem určitého zkreslení ať ve směru pozitivnějšího či negativnějšího náhledu na některé skutečnosti. Abychom toto riziko minimalizovali, své závěry jsme navzájem průběžně konzultovali v rámci autorského kolektivu (Švaříček a Šedová, 2007, hovoří o tzv. *peer de-briefingu*) a s lektory této publikace, kteří nám poskytovali cennou zpětnou vazbu. V závěrečné fázi tvorby publikace jsme také zapracovali cenné připomínky a postřehy recenzentů.

Při přípravě knihy jsme byli konfrontováni s velkým množstvím pojmů, které dosud nebyly v české odborné literatuře přeloženy, nebo se jejich překlad v českém kontextu neujal, pro mnoho francouzských termínů neexistují české ekvivalenty. V takovém případě v textu vždy vedle svého překladu uvádíme v závorce i originální název ve francouzštině případně doplněný o zkratku užívanou ve Francii. Originální výrazy jsou v textu vždy uvedeny kurzívou. U pojmů již dříve přeložených a používaných vycházíme z dostupných česky psaných zdrojů (např. Konopásková, 2009; Štech, 1992), případně užívání odlišného překladu komentujeme a zdůvodňujeme.

# 1. Francie – několik pohledů na zemi

Úvodní kapitoly předchozích monografií v sérii Školní vzdělávání vždy představovaly studovanou zemi v širším kontextu z několika pohledů. Nejinak tomu bude i v případě naší publikace o Francii. Nejprve charakterizujeme správní členění země, její politický systém, dále pokračujeme stručným historickým přehledem, ekonomickou situací a demografickými ukazateli. Poslední dvě podkapitoly jsou věnovány tématu náboženství, vědě a kultuře.

## 1.1 Správní členění

Francouzská republika je unitární demokratický stát, jehož většina území leží v západní Evropě. Tomuto území se říká metropolitní Francie nebo také hexagon (*Hexagone*), podle tvaru, který toto území zaujímá na mapě. Integrovaná součást Francouzské republiky dále tvoří některá zámořská území v Karibiku, Severní a Jižní Americe, Indickém oceánu a Oceánii.

Území Francie včetně zámořských regionů zabírá celkovou rozlohu 640 427 km<sup>2</sup>, je tedy asi osmkrát větší než rozloha České republiky, Francie je zároveň nejrozlehlejším státem Evropské unie (*The World Factbook...*, 2016). Podle aktuálního územního členění je (od roku 2016, kdy došlo ke správní reformě) Francie rozdělena na 18 regionů (*région*), z nichž 13 tvoří Francii metropolitní a pět leží mimo Evropu, jedná se o zámořské regiony (*région d'outre-mer*, ROM) Guadeloupe, Francouzská Guyana, Martinik, Réunion a od roku 2011 také Mayotte. Nižšími správními celky jsou *departementy*, kterých je 101, z toho pět zámořských, které se územně kryjí s regiony. Departementy jsou tvořeny 336 okrsky

(*arrondissement*) rozdělenými do 2054 kantonů (*canton*). Nejnižší správní jednotkou je obec (*commune*), kterých je ve Francii 35 885.

Jediným úředním jazykem je podle Ústavy francouzština (na území Francie ale žije velké množství mluvčích minoritních jazyků, jak upozorňujeme v kapitole 9.4). Francouzská vlajka má podobu svislé trikolóry složené z modrého, bílého a červeného pruhu. Bílá barva navazuje na tradiční bílou královskou vlajku, modrá a červená jsou barvy Paříže, které tvořily městskou vlajku. Státní hymnou je *la Marseillaise*, jejímž autorem byl mladý důstojník Claude Joseph Rouget de Lisle. Válečná píseň měla povzbudit francouzské jednotky ve válce proti Rakousku a stala se natolik populární, že je od roku 1879 oficiálně uznána jako národní hymna a symbol republiky. Heslo Francouzské republiky „Svoboda, rovnost, bratrství“ („*Liberté, égalité, fraternité*“) rovněž odkazuje k období Velké francouzské revoluce a dodnes je lze vidět např. na veřejných budovách nebo školách. Nejvýznamnějším národním svátkem je 14. červenec, který připomíná dobytí Bastily francouzským lidem roku 1789 (*Les symboles de la République française*, 2015).

## 1.2 Politický systém, legislativa, exekutiva

Francie je parlamentní demokracií se semiprezidentským systémem, což znamená, že exekutivní pravomoc prezident sdílí s premiérem a vládou. Současná ústava tzv. Páté republiky přijatá roku 1958 fakticky omezuje moc Národního shromáždění a prezidentovi přiznává značné pravomoci.<sup>1</sup> Prezident je hlavou státu volenou přímo lidem na dobu pěti let. Prezident jmenuje premiéra (na základě parlamentní většiny) a na jeho návrh také ministry. Předsedá Radě ministrů (*Conseil des ministres*), je hlavním velitelem ozbrojených sil a jako hlava státu zastupuje Francii v Radě Evropské unie. Může rozpustit Národní shromáždění a v případě vážné krize mu Ústava přiznává také další výjimečné pravomoci. Sídlem prezidenta je Elysejský palác v centru Paříže nedaleko třídy Champs-Élysées.

1 Po druhé světové válce se politický systém Čtvrté republiky potýkal s nestabilitou, častými výměnami vlád a nespokojeností v koloniích. Ty vyvrcholily v 50. letech bojem Alžírsko za nezávislost na Francii (tzv. Alžírská krize v letech 1954–1962), kdy byl do čela vlády parlamentem jmenován vysloužilý generál Charles de Gaulle, který měl situaci vyřešit. Získal plnou moc na šest měsíců a byl pověřen reformováním ústavy. Předem upozorňoval, že „...v 67 letech nemá v plánu začínat s kariérou diktátora“ (Ferro, 2006, s. 355–356).



Premiér a vláda jsou zodpovědní za národní politiku, premiér řídí vládu a dohlíží na implementaci zákonů. Sídlem premiéra je tradičně „hôtel Matignon“ v centru Paříže. Vláda i premiér disponují zákonodárnou iniciativou, podobně jako u nás se opírá o podporu parlamentu (Národního shromáždění a Senátu). V minulosti docházelo k situacím nazývaným kohabitace (*cohabitation*), kdy premiér a prezident příslušeli svým politickým přesvědčením (stranickou příslušností) k opačným pólům politického spektra, což ne vždy bylo ku prospěchu hladkému fungování státu. Posledním příkladem může být kohabitace v letech 1997 až 2002, kdy prezident Jacques Chirac ze středopravé strany UMP (*Union pour un Mouvement Populaire*) vládl ve Francii spolu s premiérem Lionelem Jospinem ze Socialistické strany (*Parti socialiste*). Aby se minimalizovalo riziko případných neshod mezi prezidentem a premiérem, byla v roce 2000 odhlasována změna Ústavy, která zkrátila funkční období prezidenta ze sedmi na pět let (stejně jako funkční období parlamentu) a termín prezidentských voleb stanovila tak, aby korespondoval s termínem voleb do Národního shromáždění (Loi constitutionnelle 2000-964).

Parlament je ve Francii podobně jako u nás dvoukomorový, tvořený Senátem a Národním shromážděním. Senát je volený na 6 let (polovina se obměňuje každé tři roky) a je složen z 348 senátorů (328 za metropolitní Francii). Národní shromáždění je voleno na 5 let a je složeno z 577 poslanců (*députés*), z nichž 550 zastupuje metropolitní Francii. Podle Ústavy (článek 24) „...schvaluje zákony. Kontroluje činnosti vlády. Reviduje veřejné politiky“. Členové parlamentu mohou požádat o vládní interpelace, mají také zákonné prostředky a procedury, kterými mohou přinutit vládu k demisi. Ani případné změny Ústavy se neobejdou bez schválení v obou komorách parlamentu, a to nejméně třípětinovou většinou. Senát sídlí v Lucemburském paláci (*Palais du Luxembourg*), Národní shromáždění v Bourbonnském paláci (*Palais Bourbon*), oba se nacházejí v centru Paříže.

Francie je členskou zemí řady mezinárodních organizací. Byla zakládajícím členem OSN, Rady Evropy nebo Evropského společenství uhlí a oceli (ESUO), které je předchůdcem dnešní Evropské unie. Hraje významnou roli v evropské politice a rozhodování v Evropské unii (v Evropském parlamentu jí náleží 74 ze 751 poslaneckých křesel, francouzština je jedním ze tří hlavních jednacích jazyků). Je stálým členem Rady bezpečnosti Organizace spojených národů a v současnosti i členem NATO,<sup>2</sup> OECD, Světové

2 Nepříliš známou skutečností je to, že Francie, ač zakládající člen NATO, v roce 1966 na podnět generála de Gaulla z této organizace vystoupila. K její reintegraci do severoatlantických struktur došlo až v roce 2009 za prezidenta Sarkozyho (Member countries, 2016).

obchodní organizace (WTO) a také skupiny zemí G8 i G20. V Paříži také sídlí Mezinárodní organizace Frankofonie (OIF) zahrnující 54 členských zemí, v nichž se hovoří francouzsky. Organizace funguje na principu mezivládní spolupráce a jejím cílem je propagace francouzského jazyka, míru a lidských práv, podpora vzdělávání a další humanistické cíle (Qu'est-ce que la francophonie?, 2016).

V současnosti nejsilnější parlamentní stranou je středolevicová Socialistická strana (*Parti socialiste*). Z jejího středu vzešlo několik významných postav politického života, například François Mitterand, bývalý prezident v letech 1981–1995, nebo i prezident François Hollande. Druhou nejsilnější stranou je středopravá strana Republikánů (*Les Républicains*, dříve Unie pro lidové hnutí, *Union pour un mouvement populaire*, UMP), jejímž zakladatelem byl v roce 2002 Jacques Chirac. Dalším významným představitelem této strany je Nicolas Sarkozy, prezident v letech 2007 až 2012. Kromě těchto dvou nejvýznamnějších stran působí v parlamentu ještě středopravá Unie demokratů a nezávislých (*Union des Démocrates et Indépendants*), strana Evropa, ekologie, zelení (*Europe Écologie – Les Verts*) s akcentem na otázky životního prostředí a asi desítky dalších menších politických stran. I z českých médií je známá euroskeptická Národní fronta (*Front National*) spojená se jménem Jean-Marie Le Pena a v současnosti vedená jeho dcerou Marine. Ta má v Národním shromáždění jen 2 z 577 poslanců (údaj za rok 2014), nicméně její podpora i v souvislosti s aktuálním evropským politickým děním roste.

### 1.3 Historický vývoj a okolnosti, které formovaly vzdělávací systém<sup>3</sup>

Od 6. století př. n. l. žili na území dnešní jižní Francie Galové. Kmenový náčelník Vercingetorix, jedna z glorifikovaných postav francouzské historie, měl sjednotit galské kmeny v boji proti společnému nepříteli, nebyl však úspěšný a roku 52 př. n. l. byl Římany poražen a zajat a na území se začal prosazovat římský vliv. Počátky francouzských škol je možné spatřovat již v období od 1. st. př. n. l., kdy se děti mohly vzdělávat ve školách určených pro děti ve věku 7–12 let, dále školách sekundárních pro děti do 15 let věku a nakonec i ve vyšších školách (do 20 let), kde se učili řečnickému umění (Léon, 2008). S úpadkem římské říše a stěhováním

3 Informace v této podkapitole čerpány zejména z publikací Knoell (2002) a Whittaker (2008), není-li uveden jiný zdroj.

národů se na scéně v 5. století objevili Frankové. Jejich vůdce Chlodvík z rodu Merovejců konvertoval ke křesťanství, které se mělo stát sjednocujícím prvkem nové Franské říše, a Paříž si zvolil jako hlavní město své říše. Jak upozorňuje Cipro (1975, s. 20), Francie byla dlouho ve sféře latinské vzdělanosti a římské školství, které bylo orientováno především na trivium (gramatika, rétorika, dialektika), a bylo tak základem pro přípravu řečníků, právníků či správních úředníků, fungovalo na její půdě ještě dost dlouho po pádu Římské říše. Noví vládcí z rodu Merovejců totiž stejně jako jejich římské předchůdci také potřebovali zdatné úřednictvo. Přesto však, jak konstatuje Cipro (tamtéž, s. 21), došlo k určitému úpadku vzdělanosti a římské vzdělanosti, byla-li v souladu s křesťanskou naukou, přežívala v kláštrech. Po smrti Chlodvíka došlo k dlouhodobým sporům mezi jeho následovníky, které vyvrcholily ve svržení merovejské dynastie a převzetí vlády dynastií karolínskou.

Nejvýznamnějším představitelem karolínské dynastie byl Karel Veliký (Charlemagne), který za své vlády rozšířil tuto říši i na území dnešní Belgie, Německa nebo Itálie. Karel Veliký byl na svou dobu velmi vzdělaný panovník, který sám různými způsoby podporoval vzdělanost ve své říši, z jeho popudu se otevíraly školy katedrální, klášterní i farní, nařizoval, aby každý klášter a každé opatství vydržovalo svoji školu. Ve velkých městech vznikaly tzv. Velké školy vedené renomovanými mistry, kteří vyučovali trivium (Cipro, 1975, s. 22). Po smrti tohoto panovníka ale říše sjednocená dlouho nevydržela a roku 843 byla rozdělena mezi jeho potomky na tři části, z nichž ta západní se stala jádrem dnešní Francie. Když vládu potomků Karla Velikého vystřídala dynastie Kapetovců a králové začali upevňovat svoji moc, začal význam Francie jako vycházející evropské velmoci postupně stoupat. Přestože v 10. a 11. století dochází k jistému útlumu vzdělanosti, století 12. a 13. je poznamenáno rozmachem zájmu o vzdělání zejména ve městech a vznikem prvních univerzit (Cipro, 1975, s. 27), z nichž nejstarší je univerzita pařížská.

Politický význam a moc Francie stouply po výhře nad Anglií ve stoleté válce (1337–1453) a plné integraci mocných knížectví Burgundska a Bretaně do Francouzského království na konci 15. a začátkem 16. století. Ve druhé polovině 16. století byla Francie uvržena do krutých náboženských válek mezi katolíky a hugenoty, které vyvrcholily masakrem hugenotů známým jako Bartolomějská noc. Následně za vlády Ludvíka XIV., „Krále slunce“, který formálně vládl úctyhodných 72 let do roku 1715 (králem se stal ve svých necelých pěti letech v roce 1643, reálně se pak ujal vlády až ve svých třídvaceti), dosáhla královská moc vrcholu a Francie značné teritoriální expanze v zámořských oblastech. Kolonie

zakládala nejen v Karibiku (Francouzská Guyana, Guadeloupe, Martinik atd.), ale i v Africe nebo Indickém oceánu (Réunion, Mauricius). O dopadech francouzské kolonizace na těchto územích nejen v oblasti školství a vzdělávání se čtenář dozví více v kapitolách 9 a 10.

Z tohoto období je možné zmínit především jezuitské reformy vzdělávacího systému, které šířil v 17. století Jean Baptiste de La Salle, zakladatel křesťanských škol milosrdných bratří. Jezuitské školy propagovaly simultánní vzdělávání, které vyrovnávalo žáky do stejné úrovně odpovídající jednotlivým třídám. Byly v nich zavedeny přestávky na odpočinek, pevný rozvrh hodin (zabraňující zahálení žáků) a posloupnost jednotlivých předmětů, pozornost byla věnována také tělesné výchově. Všichni žáci měli stejné učebnice a ve školách se začala používat tabule připevněná na zdi. Rovněž byla přesně definována morálka a chování žáků ve školách a jejich dosažené vědomosti byly pravidelně ověřovány zkouškami. Francouzština začala v tomto období nahrazovat latinu, a to především z toho důvodu, že je z hlediska pedagogického pro žáky přirozená a jednodušší na osvojení než latina, a tudíž výuka čtení zabírá méně času (St. John Baptist de La Salle, 2012).

Z období 18. století je s ohledem na vývoj francouzského školství nutné rovněž zmínit pedagogický odkaz Jean-Jacquesa Rousseaua, který přináší novou koncepci harmonické výchovy ve svém díle *Emil čili O výchově* (1762). V tomto spise tvrdí, že člověk se rodí čistý a svobodný a že pouze společenský řád jej vede k úpadku. Emilova výchova má za jediný cíl vychovat svobodného člověka zaručujícího možnost lepší společnosti. Hlavními zásadami Rousseauovy pedagogiky má být přirozená a svobodná výchova závislá na věkových zvláštностech dítěte. Veškerá výchova se opírá o osobní zkušenost a je na dítěti, aby pomocí vlastního pozorování a usuzování dospělo ke vzdělání. Výuka má být individuální a systematická a bez používání knih. Jedinou knihou je dítěti sama příroda, která podněcuje rozvoj smyslového vnímání. Dalším přístupem je metoda přirozených následků. Dítě se učí uvědomovat si své chyby a na základě nich se učí. Na rozdíl od La Salle Rousseau spíše propagoval individuální výuku, nicméně jím definované principy vzdělávání ovlivnily následně pedagogické teoretiky po mnoho dalších let.

V tomto období nemohly dívky navštěvovat stejné školy jako chlapci. Na přelomu 16. a 17. století se otevřely dívčí charitativní školy. Prvotní výuka domácích prací byla doplněna výukou čtení a psaní. Vzdělání završovaly dívčí kláštery, které je připravovaly na roli poslušné manželky a vzorné matky.

Současné francouzské školství je výsledkem dlouhého historického vývoje a sami Francouzi zdůrazňují, že pro správné pochopení jeho principů je nutné znát a uvědomit si jeho vznik, a to především v období rodící se Republiky. Do podoby vzdělávacího systému se promítá i tradičně silná role státu a státní moci. Ta pramení z dlouhodobého historického vývoje a bojů o mocenské pozice mezi šlechtou, panovníkem a církví. Francouzská monarchie na přelomu 17. a 18. století využívala geopolitických problémů (z 54 let vlády Ludvíka XIV. byla Francie ve válečném stavu celých třicet) k omezování šlechty a jejího vlivu v regionech. Tento absolutistický panovník pak přivedl lokální aristokracii do „zlaté klece“ pařížského dvora. Tímto politickým tahem šlechtu izoloval a de facto oslabil její reálnou moc a vliv. V regionech ji pak nahrazoval královskými úředníky a omezoval moc místních rad a shromáždění (Zakaria, 2005, s. 52).

Zvyšující se státní výdaje mající za následek neúnosné zvyšování daní a chudnutí podstatné části obyvatel spolu se zneužíváním státní moci vyvrcholilo za vlády Ludvíka XVI. ve Velkou francouzskou revoluci, která propukla v roce 1789 a o tři roky později vedla k nastolení První francouzské republiky a postupně ke změně stavovské společnosti v občanskou. Tato „občanská revoluce“ však neodstranila dostředivé tendence, naopak ještě více oslabil venkovské panstvo a v duchu osvícenství ochromila církev (Zakaria, 2005). Velká francouzská revoluce v roce 1789 přinesla mnohé společenské změny a nové revoluční myšlenky i v oblasti vzdělávání. V roce 1792 představuje v Národním shromáždění markýz de Condorcet svůj návrh vzdělávacího systému, ve kterém by měl každý zaručeno právo na bezplatné základní vzdělání pro dívky i chlapce (Masot, 2002). Jeho projekt nicméně nebyl realizován, neboť větší prioritou byly v té době výdaje na zbrojení.

V období před vznikem Republiky bylo francouzské školství určené především pro elitní vrstvy obyvatelstva a vzdělání bylo velmi drahé. Pouze 2–3 % dětí (chlapců) se vzdělávalo na sekundární úrovni a ještě méně dosahovalo vyšších vzdělávacích stupňů. Vzdělávání probíhalo především v soukromých katolických školách, které poskytovaly tzv. klasické vzdělání v humanitních oborech a vyučovaly klasickým jazykům (latině a řečtině). Podoba školství se vždy tradičně odvíjela od povahy politického režimu a v polovině 19. století bylo pro Francii typické napětí mezi státem a církví a tím i otázka školství souvisela s otázkou pozice náboženství ve Francii.

Porevoluční složitá politická situace<sup>4</sup> využil Napoleon Bonaparte, který se nechal roku 1804 korunovat francouzským císařem. Napoleonská doba je také důležitým obdobím formování vzdělávacího systému. Napoleon zakládá první lycea pro vzdělávání budoucích elit národa, určená zejména příslušníkům privilegovaných vrstev (Savoie, 2004). Napoleonovo vojenské tažení napříč Evropou však skončilo neúspěchem a jeho abdikací, po níž byla obnovena konstituční monarchie.

V průběhu 19. století se vystřídalo několik občanských vlád s pokusy o návrat k monarchii či absolutismu, což bylo provázeno mnohými revolucemi. V oblasti vzdělávání a francouzského školství dochází k mnoha zásadním změnám, které se dotýkají jak organizačního uspořádání, tak použitých metod a celkové vzdělávací koncepce. Vedle primárního vzdělávání se rozvíjí i vzdělávání sekundární, další změny se týkají vzdělávání dívek, které dosahují stejné vzdělanostní úrovně jako chlapci a od roku 1880 se rozšiřuje specifické dívčí sekundární vzdělávání, které je v roce 1924 rovnocenné vzdělávání chlapeckému. Mateřská škola, která fungovala do té doby ve formě „dětských koutků“, se stává součástí plnohodnotného vzdělávacího systému a od roku 1881 má rovněž svou specifickou pedagogiku.

V základních školách se postupně upouští od jednotného vzdělávání různých věkových kategorií (podobně jako v českých malotřídkách) a přechází se k rozdělování do tříd dle věku, kdy každá má svého vyučujícího. Od roku 1880 se ve všech oficiálních zprávách setkáváme s tzv. novou výchovou, která vystupuje proti vzdělání založenému na memořování a zdůrazňuje nutnost rozvíjet myšlení žáků.

V této době se rodí i hlavní rysy a podoba současného vzdělávacího systému, konec 19. století znamená zásadní změny v oblasti školství. Vznikem Třetí republiky v roce 1870 byly přijaty ústavní zákony a došlo k rozdělení státu a církve, což následně vedlo k vydání několika školských zákonů, kterým se nyní říká „zákony Jules Ferry“ a které jsou považovány za základ dnešní podoby francouzského školství. Jules Ferry byl významným politikem vznikající Třetí republiky, působil jako člen provizorní vlády v roce 1870, dále jako starosta Paříže a ministr školství (*ministre d'instruction publique*). J. Ferry je považován za průkopníka

4 Došlo k boji mezi girondisty, vedenými G. Dantonem, a jakobíny, kteří pod vedením M. Robespiera uchvátili v roce 1793 moc a nastolili diktaturu a vládu teroru (*la terreur*). Po svržení Robespiera v r. 1794 se do čela Francie roku 1795 postavilo pětičlenné Direktorium, za jehož vlády nastal „odliv revoluce“ a probíhal také tzv. bílý teror, jehož obětí byli především jakobínské aktivisty. V roce 1799 se pak během dalšího převratu dostává k moci Napoleon Bonaparte.

povinné a bezplatné školní docházky a ovlivnil podobu primární školy na dlouhou dobu. Laicizace francouzského školství postupně oslabila vliv církve na výchovu a vzdělávání a škola se více zaměřila na společné vzdělávání různých vrstev obyvatelstva a na jejich výchovu k občanství (Dossier d'histoire..., s. d.). V roce 1879 vznikly školy pro budoucí laické učitele, kteří postupně nahradili učitele působící v církevních školách. Zákon z 16. 6. 1881 stanovil bezplatnost francouzského školství a zákon z 28. 3. 1882 stanovil povinnou školní docházku pro děti oběho pohlaví ve věku 6–13 let<sup>5</sup> a zároveň ustanovil laickost (*laïcité*) jako jeden z principů francouzského školství.<sup>6</sup> Na základě těchto zákonů se hovoří o tzv. Velkých principech: bezplatnost, povinnost a laickost. Systém založený touto „školní revolucí“ v podstatě s mírnými obměnami fungoval až do roku 1950 a jeho principy platí ve Francii ve své podstatě dodnes (Clavé, 2011).

Na přelomu 19. a 20. století dosáhla Francie největší územní i mocenské expanze a po Británii vlastnila druhou největší koloniální říši. Mocenské napětí v Evropě vedlo k první a posléze i druhé světové válce. Přestože z obou vyšla Francie vítězně, začala své velmocenské postavení během 20. století postupně ztrácet. V období do druhé světové války a v poválečném období, tj. do doby vzniku Páté republiky v roce 1958 se v podstatě nadále rozvíjela myšlenka vzniklá na počátku Republiky a stanovená zákony Jules Ferry. Z významnějších dat a vývojových etap je možné zmínit následující mezníky:

- V roce 1902 byla realizována reforma lyceí, která měla především za cíl zmodernizovat jejich vzdělávací nabídku. Lycea byla rozdělena na dva typy – klasické lyceum, které nadále poskytovalo výuku řečtiny a latiny, a na lycea moderní, která byla zaměřena na výuku živých jazyků.
- V roce 1905 byl schválen zákon o odluce státu a církve, který je považován za základní pilíř principu *laïcité* ve francouzském školství (více v kapitole 3.2).
- Školský systém tehdejší doby nelze označit za příliš spravedlivý, přestože zákony J. Ferryho a bezplatnost školství umožnily přístup ke vzdělání pro všechny vrstvy obyvatelstva. Po ukončení primární školy byli totiž žáci rozdělováni podle svých schopností – ti nejlepší šli rovnou na lycea, průměrní žáci do *collège* a ti nejslabší do tříd pro dokončení studia (*les classes de fin d'études*), které poskytovaly pouze

5 Stojí za povšimnutí, že v českých zemích byla povinná školní docházka pro děti od 6 do 12 let zavedena za vlády Marie Terezie roku 1774, tedy o více než 100 let dříve.

6 Výuka náboženství byla nahrazena morální a občanskou výchovou.

krátké vzdělání připravující na přechod do práce hned po ukončení povinné školní docházky, která byla v roce 1936 prodloužena do věku 14 let. V roce 1937 se ministr školství Jean Zay pokusil zlepšit situaci v sekundárním vzdělávání a chtěl zrušit přijímací zkoušky na lycea s tím, že by na ně přecházely všechny děti a jejich rozdělování se posunulo do vyššího věku. Jeho reforma ale tehdy nebyla přijata.

Když po druhé světové válce vzniká Čtvrtá republika a v roce 1958 je nastolena současná Pátá republika v čele s generálem Charlesem de Gaullem, začíná se psát nová kapitola novodobých dějin Francie. Se zrodem Páté republiky definovala preambule Ústavy z roku 1958 právo na vzdělání pro všechny děti a dospělé, a určila tak státu úkol zajistit přístup ke vzdělání pro všechny občany Francie, v návaznosti na to došlo v 60. letech k masivnímu nárůstu žáků ve francouzských školách a ke snaze o maximální demokratizaci vzdělávacího systému – toto období se označuje jako éra Charlese de Gaulla. Hlavní snahou té doby bylo zajištění co největšího počtu vědců, inženýrů a potřebných úředníků, tak aby francouzská ekonomika měla zajištěnou pozici v Evropě, tudíž i školství bylo podřízeno ekonomickým potřebám a zacíleno na vzdělávání co největšího počtu odborníků. Tato potřeba vedla v roce 1965 k reformě lycéí, která byla rozdělena na čtyři typy – literární, ekonomické, matematické a přírodovědné, přičemž nejvíce bylo podporováno matematické lyceum, které připravovalo na vědeckou nebo inženýrskou dráhu.

Reformní snahy z šedesátých let se také zaměřily postupně na sjednocování nižšího sekundárního vzdělávání – v roce 1959 byla zákonem Berthoin (nazvaným podle ministra školství v letech 1958–1959) prodloužena povinná školní docházka do 16 let a v roce 1963 vznikly *collège* sekundárního vzdělávání (*collège d'enseignement secondaire*, CES), které byly předchůdcem dnešní jednotné *collège* (*collège unique*), která vznikla v roce 1975 (zákon Haby). Jednotná *collège* byla vrcholem snah o demokratizaci přístupu ke vzdělání a zároveň byla otevřením cesty k vyšším vzdělávacím stupňům pro každého žáka. Všechny francouzské děti ve věku 3–16 let měly od této chvíle zaručenu formálně stejnou úroveň vzdělání na stejných typech škol (o jednotlivých typech škol v rámci vzdělávací soustavy blíže viz kapitola 3.7).